

9. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф. П-4, оп. 1, спр. 189, арк. 1–2.
10. Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. ВУАК, спр. 302, арк. 43–43 зв.
11. Поточний архів відділу кадрів Інституту археології НАН України, особова справа М.С. Тимашевої, арк. 1–11.
12. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9391, арк. 272.
13. Там само, оп. 8, спр. 443, арк. 190–191.
14. ДАЛО, ф. П-2779, оп. 1, спр. 338, арк. 9–10.
15. Принь О.В., Принь М.О. Первинна державна реєстрація пам'яток археології, архітектури та природи в східних округах Української СРР в 20-х – на початку 30-х років ХХ століття / Принь О.В., Принь М.О. // Донецький археологічний збірник. – Донецьк, 2012. – Вип. 16. – С. 251–265.
16. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9387, арк. 700.

Принь М.О. Окружній музей Старобельського краю (1920-е гг.): к истории украинского музейного дела

Статья посвящена освещению истории становления и деятельности одного из первых музеев г. Старобельск, анализу его работы по охране памятников истории и культуры и продолжает серию публикаций авторов про музеи Луганщины в 1920-е гг.

Ключевые слова: окружной музей, Главполитпросвет, НКО УССР, отдел, коллекции, наглядные пособия, памятники искусства, архитектуры, археологии, Я.П. Симонов, М.С. Тимашева, А.А. Потапов, А.С. Федоровский, С.А. Таранушенко.

Prun M.O. The Starobilsk Regional Museum (1920s): to the history of Ukrainian museology

The article is devoted to elucidating the history of formation and activity of one of the first museums of Starobilsk. It analyzes its cultural heritage protection activity and continues a series of publications of the authors about Luhansk regional museums in the 1920s.

Keywords: regional museum, collections, monuments of archeology, architecture, works of art, Ya.P. Symonov, M.S. Tymasheva, department, visual aids, A.A. Potapov, A.S. Fedorovskiy, S.A. Taranushenko.

Подано до друку: 29.03.2016 р.

УДК 763:94(477)«1930»

Т.М. РАДІЄВСЬКА

С.А. СОРОКІНА

О.М. ЗАВАЛЬНА

Мандри археологічних колекцій Національного музею історії України в 1930-ті роки

У 1930–1931 роках археологічну збірку Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка було передано до новоствореного Археологічного музею ВУАН. Невдовзі його було закрито, а колекції в 1936 р. надійшли до Історичного музею. В роботі публікуються документи, які доповнюють складну картину перетворень музейної галузі.

Ключові слова: Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка, Центральний історичний музей, Музей докласового суспільства, Археологічний музей ВУАН.

У 1930-ті роки археологічні колекції Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка (далі – ВІМ) (тепер – Національний музей історії України (далі –

НМУ)), зазнали значних реорганізацій і переміщень. «Мандри археологічних колекцій»¹ були складними й мали іноді сумні наслідки. Цьому питанню вже присвячена певна кількість наукових праць [12, с. 63–80; 15, с. 427–432; 17, с. 367–388]. Більш детально охарактеризувати кілька моментів з історії археологічної збірки музею дозволяють архівні документи ЦДАВО України та НМУ.

Станом на кінець 1920-х років постійно зростаючий обсяг фондів колекцій ВІМ та замалі площі для експонування викликали занепокоєння і знаходили відгук у пресі:

Всі ці збірки на 1-ше жовтня 1926 р. нараховували за інвентарними списками коло 80 000 номерів², річей-же значно більше, бо під одним номером записано часті цілі колекції. Тим часом з цієї кількості експоновано, тоб-то упорядковано для огляду відвідувачів, тільки коло 17 000 або 21 відсоток, решта ж лежить по підвалах Музею або в кабінетах за браком місця для експозиції. Такий стан Музею та його фондів у весь зріст ставить справу про те, щоб в найближчому часі було дано можливість розгорнути колекції шляхом поширення помешкання. Конче потрібно добудувати музей. В сучасному своєму вигляді Музей складає лише третину колись запроєктованого будинку. Добудова тим більш потрібна, що теперішні приміщення, не пристосоване для зберігання річей: речі псуються і навіть зовсім гинуть <...> Такий «убогий мільйонер», як Всеукраїнський Музей вартий більшої уваги! Що він «мільйонер» – можна бачити хоча-би з тих скарбів, що він не має можливості показати: найцінніші збірки речей з розкопів останнього часу, Шевченкові малюнки <...> не кажучи вже про скло, бронзу, побутові речі й т.ін. Убогий він тим, що не має на що придбати бодай пару-другу добрих вітрин, організувати наукові експедиції, відрядити своїх співробітників по Україні, щоб збирали коштовні пам'ятки, що тисячами зникають за кордоном через приватні руки, до-речі досить добре організовані. На цьому наша держава без сумніву несе великі втрати... [11, с. 119].

Щодо стану археологічної збірки в «Провіднику по археологічному відділу ВІМ» зазначалося, що археологічні колекції збільшилися до 40 тис. експонатів, тому музей «для повного розгортання своїх колекцій вимагає багато більшої площі, як він тепер має» [13, с. 3–4]. Така ситуація спонукала ВУАК поставити питання про заснування окремого Археологічного музею ВУАН на території Музейного містечка (розташованого на території колишньої Києво-Печерської лаври) [12, с. 74]. Директором новоствореного музею було призначено В.С. Козловську, а його зібрання мало складатися з колекцій ВІМ та Археологічного музею Київського ІНО³ [14, с. 194]. Колекції останнього почали передавати ще в 1928 р. За свідченням протоколу фахової комісії про розподіл майна Музею Київського ІНО від 11.01.1929 р. до музею ВУАН передавалися археологічні матеріали, монети та книжки [5, с. 1].

¹Вислів «мандри археологічних матеріалів» був використаний Г.М. Шовкопляс, однією з перших дослідниць історії НМУ [12, 11].

²В документах збережена орфографія оригіналу.

³Інституту Народної Освіти – колишнього Університету Св. Володимира

Створення Археологічного музею відбувалося на тлі планів масштабної реорганізації музеїв м. Києва [7, с. 53]. Музейна нарада 12.03.1930 р. ухвалила реорганізацію музеїв за схемою НКО [10, 39], яка вимагала значних змін у структурі ВІМ. Так, у листі від 02.04.1930 р. зазначається:

До Київського уповноваженого Упрнауки.

Упрнаука погоджується з ухвалами музейної Народи з 12.III-1930 р., зазначаючи, що структур-схему Історичного Музею треба радикально переробити у зв'язку з об'єднанням музеїв, спрямовуючи його виключно на українське мистецтво й беручи на увагу, що з нього буде вилучено весь археологічний та етнографічний матеріал...

Зав. Упрнаукою Баран;

Зав. муз. секцією. Дубровський [10, с. 37, 38].

Процес передачі археологічних колекцій ВІМ до Археологічного музею ВУАН задокументовано низкою архівних джерел. Так, до ВІМ був надісланий лист від НКО: «Упрнаука НКО погоджується на об'єднання археологічного відділу Вашого Музею з іншими археологічними закладами міста Києва з тим, щоб організувати єдиний Археологічний Музей. (Підписи: Заст. зав. Упрнауки Коник, Зав. муз. секцією Кушнірчук)» [10, с. 42, 43]. Історичний музей не заперечував проти такого рішення у відповіді від 19.05.1930 р.: «До Упрнауки. Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т.Шевченка у Києві одержав повідомлення від Археологічного Комітету ВУАН за № 1005 від 10.05.ц.р. про погодження Президії ВУАН на утворення Археологічного Музею, до якого має перейти Археологічний Відділ Історичного Музею. З боку Всеукраїнського Істор. Музею в цій справі заперечень немає. Просимо дати розпорядження на згорнення Археологічного Відділу. (Підписи: Директор музею Настевич М.; Секретар Барон)» [10, с. 44].

Відповідно до листа від 14.06.1930 р. мала бути створена комісія для «переводу археологічного відділу Історичного музею імені Шевченка на території Всеукраїнського Городка, де він має розгорнутися в Всеукраїнський Археологічний музей, скласти комісію під головуванням представника Уповноваженого Укрнауки в Києві та в складі представників: музей імені Шевченка та Всеукраїнського музейного городка. Археологічний музей має передати до Всеукраїнського музейного городка со всім своїм майном» [10, с. 45].

У той же час Президія ВУАН з свого боку, опікуючись створенням нової інституції, в листі до НКО від 24.06.1930 р. зазначала: «Президія ВУАН ухвалила в складі установ I-го Відділу ВУАН утворити Археологічний Музей в основу якого уже увійшов колишній Археологічний Кабінет ІНО. Було б доцільно уникнути надалі поділу археологічних колекцій між двома музеями і для того передати Археологічному Музею ВУАН колекції і все майно Археологічного

Відділу Київського Історичного Музею. Лаврський Музейний городок погодився передати для Музею корпус № 7, де має бути розташовано понад 60.000 експонатів, згаданих раніш археологічних установ. ВУАН асигнувала вже коло 15.000 крб. на ремонт будинку та на розгортання Музею. Отже Президія ВУАН просить Упрнауку НКО передати до складу Археологічного Музею археологічний відділ Історичного Музею разом з усім майном і дати доручення, в разі позитивного вирішення цієї справи Уповноваженому Упрнауки в Києві утворити відповідну комісію для передачі всього майна Археологічного відділу Київського Історичного Музею ім. Шевченка до Всеукраїнської Академії Наук. (Підписи: Неодмінний Секретар ВУАН, академік О. Корчак-Челурківський; Зав. Секретаріатом П. Галаган)» [10, с. 47].

Проте комісія не була створена навіть в липні, що видно з доручення від 09.07.1930 р.: «До ВУАН. Копія: т. Левитському – м. Киев ВУАН. Упрнаука не заперечує проти передачі археологічного відділу Історичного музею до Археологічного Музею ВУАН, для чого доручає тов. Левитському скласти відповідну Комісію і перевести передачу за відповідним актом. (Підписи: Зав. Упрнауки Баран; Секретар Адаменко)» [10, с. 46].

Проте процес був призупинений, уже у вересні ВІМ отримав розпорядження відкласти передачу, що засвідчує лист від 13.10.1930 р.: «До Н.К.О. Згідно з В/листуванням від 14.VI-30 р. за № 256 в складено Комісію для праці в справі переведу Археологічного Відділу Історичного музею на територію Музейного Городка. Листуванням від 25.IX-30 за № 256 в Музей одержав розпорядження відкласти реорганізацію Музею до висновків наради, що має відбутися в Харкові 15.X.1930 р. Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т. Шевченка просить остаточно дати Ваші директиви в справі Археологічного Відділу Музею. Просимо термінової відповіді. (Підпис: Д-р Настевич)» [10, с. 55]. Через два тижні 27.10.1930 р. надійшло наступне повідомлення: «Директору Всеукраїнського Історичного Музею ім. Шевченка тов. Настевичу. Повідомляємо, що листування сектору Науки НКО від 25.IX-30 р. до № 256 залишається в силі. Директива в справі археологічного одержав т. Курінний, якому доручено докладно поінформувати Вас про думку сектора. Офіційне розпорядження про завдання дорученого Вам музею та в зв'язку з цим – вказівки в справі реорганізації цього музею надішлемо до Вас після остаточного визначення мережі музеїв УСРР. (Підписи: Кер. Сектору Науки Коник; Кер. Муз. Групи Червяк)» [10, с. 51].

Урешті-решт питання про передачу археологічних колекцій знайшло позитивне рішення. Вже наприкінці 1930 р. – на початку 1931 р. відбувся перший етап передачі фондів колекцій, задокументований наступними актами: акт ч.1 від 17.11.1930 р. (33 ящики), акт ч. 2 від 16.01.1931 р. (24 ящики,

13 бочок, 15 шухляд)⁴ [2, с. 140–141]. Як розміщувалися колекції відомо з акту перевезення⁵ від 29.11.1930 р.: «Зазначені ящики розміщено в нижньому поверсі корп. 7 (Лаврськ. Заповідн.) в кімнаті, що знаходиться ліворуч від входу-ганочку (з боку великої церкви). Двері в цю кімнату замкнуті й припечатані печаткою Археологічного відділу Істор. Музею» [2, с.208]. Акт перевезення від 16.01.1931 р. засвідчує, що «за дорученням Комісії по прийомці майна Археологічного музею ВУАН перевезли 52 ящики з експонатами (з будинку Історичн. Музею до будинку Археологічн. музею, Лаврськ. Заповідн. корп. № 7). Оглянули печатки на дверях кімнати, де переховується майно Археологічного музею ВУАН. Печатки були непорушені і двері замкнені. 52 ящики, що їх перевезено сьогодні поставлено в туж кімнату, двері замкнено та опечатано» [2, с. 213].

Вилучення археологічних колекцій ускладнило подальшу науково-дослідну й експозиційну роботу ВІМ, перед яким було поставлено завдання перебудови експозиції за соціально-економічними формаціями. Так, у листі від 18.11.1930 р. зазначається: «До Сектору Науки НКО. Всеукраїнський Історичний Музей ім. Шевченка у Києві перебудовує структуру експозиції за марксівською схемою ставлячи своїм завданням висвітлення соціально-економічних епох на Україні, починаючи від доісторичної доби як: палеоліт, неоліт, бронзової й залізної, доби феодалізму, торгов. капіталу, промислового капіталізму, імперіалізму та закінчуючи добою соц. будівництва. Для наміченої експозиції потрібна певна кількість експонатів арх. відділу, який відділ зараз за розпорядженням Сектору Науки НКО переноситься до Муз. Городка. (Процес згортання відділу в стадії закінчення). Приймаючи до уваги вище наведене, Всеукраїнський Історичний Музей, щоб виконати свої завдання просить термінового розпорядження про вилучення 2–2½ тис. експонатів арх. відділу що дали б ілюстрацію намічених діб... (Підпис: директор музею Настевич, секретар Барон)» [8, с. 16]. Це питання знову було піднято в листі від 03.01.1931 р.: «До сектору науково-дослідної роботи Н.К.О. В додаток до листа № 1057 від 13.X-1930 р. Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т. Шевченка у Києві повідомляє, що згорнення Археологічного Відділу наближається до кінця; призначена комісія у цій справі дає свою згоду на залишення певної кількості археологічних експонатів, що потрібні для Музею для висвітлення доісторичної епохи. На випадок неможливості надалі залишити арх. відділ при Музеї – Музей про-

⁴Передача здійснювалася від зав. Археологічного відділу ВІМ В.Є. Козловської представнику ВУАН академіку О.П. Новицькому, в присутності уповноваженого представника ВУАН С.С. Магури.

⁵Акти перевезення підписані зав. Археологічного відділу В.Є. Козловською, аспірантом ВІМ С.С. Магурою та аспірантом К.Ю. Коршаком.

силь залишити в штаті на 1931 рік посаду завідувача археологічного відділу для оплати наукового робітника, що буде улаштувати експозицію доісторичної епохи в комплексній виставці Музею. (Підписи: Директор Музею Настевич М.; Секретар Барон М.)» [8, с. 26]. Трохи пізніше, 19.01.1931 р., надійшов такий лист: «До Сектору Науки Н.К.О. Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т. Шевченка у Києві повідомляє, що згідно розпорядження Н.К.О. від 14.VI № 256 в та повтореного роз'яснення від 27.X-№256 в фонди археологічного відділу перевозяться до Лаврського Музейного Городка; залишилася на місці тільки експозиція. На погляд дирекції Всеукраїнського Історичного Музею, що його висловлено в нашій доповідній записці від 4.XII №1223, Історичний Музей без археологічних експонатів не зможе виявити доісторичної епохи та доби раннього феодалізму / велико-князівських часів в зв'язку з тим, Музей пред'явив Комісії, що передає Архвідділ список експонатів, що доконче потрібно залишити в Історичному Музеєві. За потрібну кількість Музей вважає з 40 000 експонатів залишити 1500–2000 експонатів. Музей прохає терміново дати конкретні вказівки, що до залишення при Музеї зазначеної кількості експонатів. (Підписи: Директор – Струхманчук) [8, с. 28]. Дійсно, серед архівних документів НМІУ виявлені недатовані списки експонатів, які було б доцільно залишити у ВІМ. Серед них – матеріали від палеоліту до слов'янського періоду [2, с. 209–212, 216–219, 355–358]. Необхідність залишити частину експонатів у ВІМ була взята до уваги, так у розпорядженні НКО від 31.03.1931 р. зазначалося: «Передати туди ж [до археологічного музею – *авт.*] з фондів Історичного музею всі археологічні речі, що не мають відношення до висвітлення історичних формацій. З останньої категорії речей – лише дублети. Цілком неприпустимо забирати з історичн. Музею ті речі, які хоч і є археологічного походження, але є суто історичними експонатами.» [8, с. 73–74].

Передача найбільш репрезентативного матеріалу, представленого в експозиції, затягнулась. Це питання розглядалося на засіданні Президії ВУАК 02.05.1931 р.: «Оскільки вже на 2 місяці затрималася справа з дальшою передачею Археологічного відділу Істор. Музею ім. Шевченка до Археологічного музею ВУАН – ужити заходів, щоб цю роботу виконати протягом ближчого часу, а справу з передачею речей для доби феодалізму розв'язати протягом двох декад (до 20 травня)». Також було засвідчено намір залишити у ВІМ тільки середньовічні матеріали: «До Археологічного музею ВУАН належить передати збірки Археологічного відділу Істор. музею ім. Шевченка, зо всім необхідним устаткуванням /стилажі, вітрини тощо/, крім частини експонатів з відповідним устаткуванням, що залишається там для експозиції доби феодалізму на Україні» [8, с. 94].

Незважаючи на вимогу прискорення процесу передачі експозиції, справа просувалася дуже повільно. Незначна її частина була передана за актом від 17.06.1931 р.⁶. Окремим актом були передані вітрини з II залу експозиції [2, с. 207, 285]. Для вирішення питання про подальшу передачу експозиції була створена бригада на чолі з О.П. Оглоблиним⁷. На засіданнях бригади (07–08.10.1931 р.) О.П. Оглоблін запропонував наступні принципи розподілу експонатів між музеями: «Спочатку розглянути й визначити передачу експонатів, що безсумнівно стосуються Музею Доклясового Суспільства⁸, а також визначити тих, що безсумнівно стосуються Історичного Музею. Питання щодо вітрин треба розглянути після розподілу експонатів, причому треба виходити з доцільності пристосування вітрин <...> Виходячи з зазначених принципів, безперечно передаються до Музею Доклясового Суспільства експонати доклясового суспільства, а саме, експонати I залі, експонати, що розташовані в проході й вітринах між I-ою і 2-ою залемою⁹ <...> Експонати, що розташовані в 3-й залі (речі слов'янської доби) повністю залишаються в Історичному Музеї. Всі експонати як з цієї залі так із відповідної частини фондів, що раніше були перевезені до Музею Доклясового Суспільства, мусять бути негайно повернені до Історичного Музею». В II частині протоколу засідання зазначено: «Приймаючи до уваги суцільне пов'язання експозиції обох Музеїв бригада вирішила передати всі експонати II залі та з вітрини 44 – до Музею Доклясового Суспільства. Вважати за доцільне відокремлення за добором Музею Доклясового Суспільства, експонатів, що характеризують культурні впливи на терені України дофеодалних часів, що особливо потрібно для дослідчої роботи Археологічно-нумізматичного Кабінету ВІМШ'у. Представник Музею Доклясового Суспільства т. С. Магура застеріг, що він має останнє питання розв'язати у В.У.А.Н. <...> Інвентарні книжки передаються до Музею Доклясового Суспільства. На Музей Доклясового Суспільства покласти обов'язок терміново зробити виписки на експонати, що залишаються для ВІМШ'у» [2, с. 198–200]. Крім того, бригада вирішила передати коштовні речі, фотоматеріали, бібліотеку і вітрини. Як видно з про-

⁶Передавалися матеріали білогрудівської культури (розкопки П.П. Курінного) та речі з трипільського поселення Балики (розкопки В.С. Козловської). Передача за цим актом була здійснена т.в.о. заст. директора ВІМ Б.К. Пилипенком представникам ВУАН В.С. Козловській та С.С. Магурі

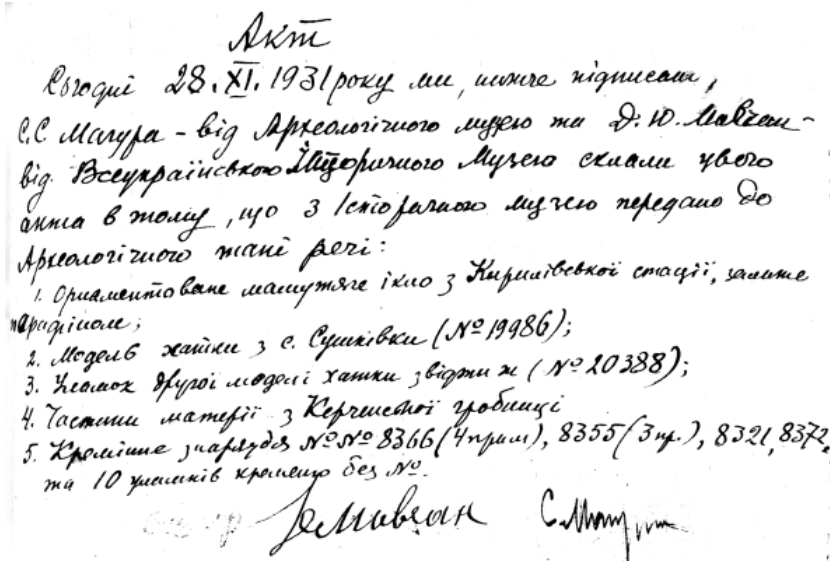
⁷На початку 1930-х рр. О. П. Оглоблін працював у ВІМ на посаді завідувача відділу, а згодом зам. директора по науці

⁸Музей Доклясового Суспільства – назва Археологічного музею ВУАН, що застосовується в офіційних документах у 1930-1932 рр

⁹За путівником В.С. Козловської в I залі були розміщені матеріали кам'яної доби та неоліту. В проході між I і II залами – матеріали доби бронзи, в II залі – речі скіфського часу [13, 4]

токолів, представники ВІМ наполягали на тому, що речі слов'янської доби повинні повністю залишитися. Справді, у музеї zostалися тільки середньовічні матеріали, про що свідчить «Список археологічних експонатів, що залишилися і належать ВІМ» від 05.02.1934 р. [6, с. 86–99, с. 102–104]¹⁰.

Після прийнятих бригадою рішень передача активізувалася, про що свідчить ряд документів: акт від 14.10.1931 р. (передано 21 ящик)¹¹, два акти від 16.10.1931 р. (17 і 18 ящиків), акти від 18.10.1931 р. (4 ящика, посуд без ящиків, кістки тварин), 22.10.1931 р. (37 ящиків та окремі речі), 23.10.1931 р. (речі з експозиції та вітрини), 24.10.1931 р. (2 ящика, моделі поховань, модель Кирилівської стоянки, скіфські казани), 27.10.1931 р. (12 ящиків, вітрини, окремі речі), 28.11.1931 р. (унікальні експонати) (Рис. 1). В додатках до актів знахо-

дився перелік інвентарних номерів експонатів, що запаковані у ящики, бочки та шухляди. Передані матеріали перевірялися С.С. Магурою [2, с. 45–197, 207, 220–267, 323, 330–433], а з 18.11. до 08.12.1931 р. – А.А. Терещенком [2, с. 270–304].

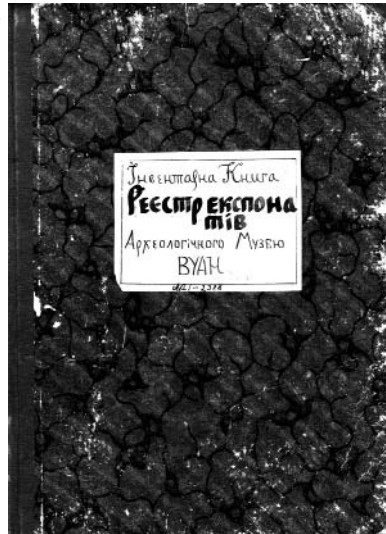
У цей же час Археологічний музей отримував матеріали з інших інституцій. Так, з відділу культур Музейного містечка було отримано кіпрські матеріали (акт від 24.08.1931 р.) [2, с. 149]. Надійшли також археологічні та палеонто-

¹⁰Цей перелік експонатів, що передавалися від тогочасного зав. археологічним кабінетом ВІМ С.С. Магури до зав. відділу феодалізму І.В. Бондаря

¹¹Передача (за жовтень-листопад) здійснена представником ВІМ Д.Ю. Мовчаном (старшим охоронцем) представнику Археологічного музею С.С. Магурі

логічні експонати з музею Вищих жіночих курсів [2, с. 359]. Від Археографічної комісії було передано понад 70 книжок з археологічної тематики [2, с. 269]. До музею перейшли також колекції Кабінету антропології [8, с. 73, 74, 94].

У музеї ВУАН відразу ж виникли труднощі, пов'язані з фінансуванням і обробкою колекцій. В листі від 6.03.1931 р. до сектору Науки НКО зазначається: «Зараз ці речі (біля 60.000 експонатів) передано ВУАН, і обслуговування за обмеженістю коштів доручено одному науковому робітникові, що зрозуміло, не може справитися з такою роботою, приймаючи до уваги й поповнення музею новими й новими експонатами» [8, с. 57]. Незважаючи на труднощі, співробітники музею впорядковували колекції, була розпочата інвентаризація. У фондах НМІУ зберігається «Реєстр експонатів Археологічного Музею ВУАН. №№ 1-2388» (Рис. 2). Реєстр

№№ експонатів	Назва речі	Кількість	Місце знаходження	Примітки
202	2895 Тривісний... з металевими... Довж. 4,5x13 см.	1	Тернопіль, 10	Діаметр 11 мм срібне кільце білий метал
203	2894 Тривісний... з металевими... Довж. 5x8 см.	1	Тернопіль, 10	
204	2898 Тривісний... з металевими... Довж. 4,5x0,9 см.	1	Тернопіль, 10	
205	2897 Тривісний... з металевими... Довж. 3,9x0,5 см.	1	Тернопіль, 10	
206	2895 Тривісний... з металевими... Довж. 4,1x1 см.	1	Тернопіль, 10	
207	2894 Тривісний... з металевими... Довж. 4x1,1 см.	1	Тернопіль, 10	
208	1302 Тривісний... з металевими... Довж. 4x1,1 см.	1	Тернопіль, 4	
209	190 Тривісний... з металевими... Довж. 3,5x1,6 см.	1	Тернопіль, 2	

вівся найвірогідніше з кінця 1931 р. до кінця 1932 р. До нього записані матеріали з розкопок М.В. Сібільова з Ізюмського краєзнавчого музею; збірки М.Ю. Коршака та В.В. Хвойки, а також окремі надходження від різних установ і приватних осіб. Частина записів зроблена рукою С.С. Магури (Рис. 3). Його почерк визначено авторами за примітками на актах передачі. Про інвентаризацію колекцій Ізюмського музею він згадував у робочому щоденнику в січні 1932 р. [19, с. 376]. Археологічний музей проіснував недовго. Вже у травні 1933 р. вийшла стаття «Припинити ганебну бездіяльність Археологічного Музею», в якій керівництво обвину-

вачувалося у відсталості від сучасної науки та загальній бездіяльності [18, с. 24–26]. Через кілька місяців музей було закрито, В.С. Козловській оголошено догану й звільнено з роботи. Виконуючим обов'язки керівника музею було призначено С.С. Магуру. Археологічний музей позбавили приміщення, а колекції перемістили до підвалів 19 корпусу Лаври [16, с. 119–120]. Археологічні колекції після ліквідації ВУАК передали до Секції історії матеріальної культури Академії Наук України (далі – СІМК), а після ліквідації СІМК в лютому 1934 р. вони увійшли до складу Інституту історії матеріальної культури (далі – ІМК).

У той же час ВІМ робив спроби повернути археологічні колекції та, навіть, розширити зібрання. Приблизно до початку 1933 р. відноситься проєкт об'єднання ВІМ з археологічним і етнографічним музеями.

Проєкт об'єднання музеїв археології й етнографії із Всеукраїнським Історичним музеєм, як нової автономної одиниці при ВУАН

1. ВІМ за декретом ВУЦВК'у і ухвалою Сектору Науки має бути Всеукраїнським Історичним Музеєм за суспільними формаціями, але із-за особливих міркувань, без методологічних основ розгортання ВІМ як музею суспільних формацій (а цьому допомогло і недостатність під експозиції заль в сучасному приміщенні ВІМ і особисті міркування служб. осіб на протязі 1931–32 р.) від ВІМ було відокремлено всі так зван. «археологічні» експонати й утворено окремих музей Доклясового суспільства при ВУАН. Отже розвиток історичного процесу на Україні в музейній експозиції, йдучи всупереч Марксо-Ленінській схемі в галузі музейного будівництва, було розірвано на два, органічно не пов'язані, на жаль, музеї, а робітники цих музеїв не тільки не пов'язували роботи між згаданими музеями, а навпаки, мали поміж собою ненормальні взаємовідносини, що негативно відбилося на роботі цих установ.

2. З відокремленням Історичного Музею Доклясового Суспільства від ВІМ відразу стало очевидним відірваність від музейної роботи, замкненість і необхідність поєднання науково-дослідної, експозиційної праці, схеми й планування роботи, бо мусить бути єдиний науковий напрямок роботи і в зв'язку з цим Сектор Науки відіслав до ВУАН і ВІМ 2 відношення, де особливо підкреслював необхідність пов'язання роботи Музею Доклясового суспільства з ВІМ. Але все це фактично жодних наслідків не мало, а навпаки складало враження, що ВІМ має «імперіалістичні» тенденції до угруповання інших музеїв, а тим часом робота Музею Доклясового Суспільства, за браком і належних робітників і парткерівництва, визнавалася аж до останнього часу незадовільною так по загальній його роботі, як і в галузі експозиційній (недостатки в роботі цього музею визнані і зав. Сектору Науки т. Мінкевич і т. Козубовський у грудні 1932 р.), бо Музей Доклясового Суспільства і по схемі і по експозиції побудовано на механістичних засадах, зовсім відірвано від громадсько-політичної праці, безперспективне і відповід. наявне керівництво поставити на належну височінь Музей Доклясового Суспільства, як органічної частини ВІМ, побудованого на засадах матеріалістичної діалектики не спроможне.

Відзначаю, що недоцільність відокремлення Музею Доклясового Суспільства від ВІМ, як музею суспільних формацій, визначається і на сьогодні за недоцільне, як велика помилка з боку сучасного фактичного керівника музеєм т. Козловської.

3. Не дивлячись на те, що при ВІМ нема відділу Первісного Суспільства себ-то «Археології» (він у своєму складі має археологічний кабінет і 3-х наук. робітників, що працюють в галузі феодальної формації), через те ВІМ, не дивлячись на існування музею Доклясового Суспільства, в цьому році провадив на протязі 2-х м-ців Арх. Розкопи, бо перевага для виконання цього і в організаційному і в матеріальному відношенні і в наукових силах стоїть на боці ВІМ¹².

4. Музей Етнографії Академії Наук, заснований за схемою і методологічними настановами Ф. Вовка, як найвиразнішого представника націон. буржуазн. войовничих концепцій в галузі дослідження так зв. етнографічного матеріалу, являє з себе музей з національно-народницькою ідеологією, механістичними концепціями, де вся його експозиція аж до останнього часу побудована на ідеалістичній основі, на базі етнографічних речових матеріалів, «взагалі» клясової етнографії Музей Етнографічний не подає; схема його побудована не за формаціями, а все це в сукупності Музей Етнографії репрезентує, як установу, що на сьогодні втілює трудящим масам ворожі концепції, не кажучи вже, що парткерівництва в обоїх музеях нема, в роботі вони замкнені і скоріше уявляють не рад-музей, а кунс-камеру. В Етнографічному музеї і навколо нього весь час провадилася жорстока клясова боротьба націоналістами, СБУ-івцями з науковими робітниками, що стояли на радянській плятформі (т. Онищук). В наслідок перевагу в боротьбі одержали націоналісти, що їх підтримували свого часу керівні органи «ефремовщини» від Академії, а протилежна частина наукових робітників, що стояли на радянській плятформі, примушена була залишити музей, як наприк. Т. Онищук, хоч його зусиллями було відібрано за короткий час цінний і великий науково-етнографічний матеріал за методом комплексного вивчення села Старосілля. Але цю роботу було, в умовах боротьби, ще тоді не викритої СБУ, припинено, а матеріал опрацьовано не в аспекті Марксо-Ленінської його аналізи, через те Музей і на сьогодні по вищезгаданим причинам не відповідає своєму призначенню. Виходячи з наявності вищезазначеного в січні-лютому 1932 р. в світлі листа т. Сталіна було за пропозицією ЦК КП(б)У складено бригаду для виявлення контрабанди в музеях, яка обслідувавши музеї Києва поруч інших висновків ухвалила об'єднати Археологічний і Етнографічний музеї ВУАН з ВІМ з тим, щоб на Україні був Всеукраїнський Історичний музей за формаціями суспільними. Але ця ухвала хоч і була ухвалена відповідними центральними парт. організаціями, на жаль в житті й досі не переведена від чого досі справа музейного будівництва в напрямку визначеному згаданою бригадою ЦК не просунулося вперед.

5. Відзначаючи недоцільність в світлі сучасного наукового розуміння існування окремо Етнографічного музею, а також приймаючи мотиви § 1, 2, 3, 4, 5, Музей Доклясового Суспільства, Етнографічний музей і ВІМ треба об'єднати в єдиний музей за керівництвом єдиної дирекції з їх сучасними бюджетами, а ВІМ як автономну одиницю при ВУАН зі схемою за суспільними формаціями, опрацьовавши окремо питання структури Музею ще й тому, що ВІМ є найбільший Історичний Музей на Україні, найчисленніші і найцінніші має фонди, міцний науково-партійний склад, 3 – його робітника є працівники Академії, виконує велику дослідницьку роботу всеукраїнського значення, пов'язану в роботі з ВУАН виходячи із доцільності розгортання

¹²Як видно з документу, відсутність археологічних колекцій у складі ВІМ викликала зміни у структурі відділів. Незначною кількістю археологічних матеріалів доби пізнього феодалізму, що лишилися в музеї, опікувався кабінет археології у складі відділу феодалізму. За звітами і протоколами засідань відділу 1933 р. цей кабінет очолював С.С. Магура [3,26-28; 5, 2]

його дальшої роботи, пов'язаної з працею Академії ВІМ з Археологічним і Етнографічним музеями надалі має існувати, як автономна одиниця при ВУАН.

6. Відзначаючи, що приміщення сучасного Всеукраїнського Історичного Музею є недостатнє для вміщення в собі Археологічного та Етнографічного музеїв, вважають за доцільне дирекції ВІМ 3-й нижній поверх в кількості 12 кімнат пристосувати для відділу Первісного Суспільства, звільнивши ці приміщення від потреб музею не експозиційного характеру, водночас поставити як завдання вирішити питання про надання ВІМ більшого приміщення по можливості на території ВМГ, або на території кол. Софійського собору.

7. Вважати за доцільне об'єднання всіх Музеїв ВУАН по лінії партійній і профспілкового об'єднання в осередках музеїв зі входженням їх по лінії профес. до РК УАН, а по партійній до партколективу ВУАН.

8. Бюджетові асигнування на 33 р. і все майно згаданих музеїв передається дирекції об'єданого музею спеціальною комісією і приймається керівниками відповідн. галузів роботи дирекції ВІМ, виходячи з наявності його. Дирекція ВІМ в усій галузі роботи підлягає безпосередньо 2-му відділові ВУАН та Сектору Науки.

Директор ВІМ А. Костюченко [9, с. 327–328].

Але доля розпорядилася по-іншому, так 23.03.1934 р. було прийняте рішення про виселення ВІМ з приміщення для проведення ювілейної виставки до 15-річчя Червоної Армії. Як наслідок, 400 тис. експонатів були перевезені на територію Музейного містечка і розташовані в непристосованих для зберігання приміщеннях [12, с. 75]. З вересня 1935 р. ВІМ змінив назву – став Центральним історичним музеєм (далі – ЦІМ). У тому ж році за проханням заступника наркома освіти А. Хвилі Президія Академії Наук прийняла рішення передати археологічні та етнографічні колекції з ІМК до фондів Історичного музею [15, с. 430]. У червні 1936 р. було утворено Комісію по передачі матеріалів Археологічного музею до збірки ЦІМ, результатом роботи якої став наступний документ:

Рапорт

За розпорядженням Комітета Мистецтв при Раднаркомі УСРР від I/VI-1936 р. було утворено Комісію по прийомці Археологічного Музею Інститута Історії Матеріальної культури при Академії наук УСРР. До складу комісії ввійшли т.т. Мавеський В.А. (голова), Бондар І., Тесля Т.Т. (наук. робітн. ЦІМ) та консультант т. Козловська, що в минулому керувала археологічним музеєм. Крім цього з дозволу дирекції Музею Комісією було притягнуто до роботи т.т. Натансон та Зацепіну, Фірштейн, Гринченко і лаборанта Прядько. З боку Інституту Історії Матеріальної Культури здавав т. Магура С.С. – колиш. директор арх. Музею, а в його відсутність представник Ін-ту т. Федченко.

Комісія працювала з 7/VI по I/VIII-1936 р. з повною навантажкою робочого дня, а з 16/VI по – 23/VI з подвійною навантажкою робочого дня. В завдання комісії входило: 1) прийняти всі археологічні збірки, що були скупчені в 19 корпусі М.Г. 2) Зібрати всі документи і матеріали до цих збірок. 3) Виявити та прилучити до загального фонду археологічні збірки, що розкидані по різних приміщеннях Музеїв в Києві (Муз. Го-

родок, був. приміщ. Історич. Музею). На початку своєї роботи Комісія оглянула всі арх. збірки, що містяться в 19 корпусі і констатувала, що археолог. матеріал, що був в розпорядженні Інститута Історії Матеріальної Культури, скупчено в 3-х кімнатах 19 корпусу. З них 2 – кімнати – це підвальне приміщення колиш. пральні, надзвичайно сире й непридатне для збереження будь-якого матеріалу, але вони були завалені археологічними фондами. Тут була кераміка, метал, камінь, дерево, ожог негативи та архівні матеріали. В горішній кімнаті (2 пов.) були складені теж археологічні фонди, але переважна більшість їх була впакована в ящики, до яких був складений приблизний показник. Зважаючи на те, систематизація археолог. збірок була порушена попередніми перевозками з одного приміщення до другого, а так в наслідок цього чимало речей пошкоджено, загублено інвентарні № та паспорт, Комісія вважала можливим провадити прийомку за наявністю речей з відповідною систематизацією їх по епохам. Для цього складений окремий акт для кожної групи матеріалів одної епохи. Таким чином всього складено 15 актів.

До акта 1 записано всі наявні інвентарі.

До акта 2 записано всі цінні археолог. речі.

До акта 3 – зарисовки, ілюстрації, карти, плани тощо.

До акту 4 – записано палеоліт та неоліт.

До акту 5 – записано речі Трипільської культури.

До акту 6 – записано речі Грецькі та грецьких колоній.

До акту 7 – записано речі Риму та переселення народів.

До акту 8 – записано речі Скифські.

До акту 9 – записано речі бронзової культури.

До акту 10 – речі з могил скорчених.

До акту 11 – записано речі Словянської доби.

До акту 12 – записано антропологічний матеріал.

До акту 13 – записано різні нерозібрані матеріали.

До акту 14 записано речі, що відносяться до часів пізнього феодалізму.

До акту 15 – записано різні книжки.

До акту 16 – записано експонати та фонди феодалізму прийняті від І. В. Бондаря¹³.

В процесі роботи Комісія натрапила на значні труднощі, а виявилось, що велика частина матеріалів ще не заінвентаризована, деяка частина зовсім немала паспортів. Між цими матеріалами ящики з розкопів 1907 р., 1914 р. і пізніших років. Все це запаковано в ящики, не розібрано, не систематизовано і ніхто їх з часів розкопів не розібрав. Таке становище привело упаковку речей в певну негідність, вона погнила, або поточена мишами, речі поцвілі і взагалі руйнуються. Отже ці групи матеріалів довелося приймати огульно – ящиками. Приймаючи весь археолог. матеріал арх. фонду, що містився в 19 корпусі, Комісія вжила заходів до його дальшого збереження. З цієї метою всі археолог. речі було перенесено з підвального приміщення пральні до сухішого та світлішого приміщення для поступ. просушки їх, а потім розташування цього матеріалу по сухих кімнатах. Крім зазначених вище арх. матеріалів, Комісія прийняла весь арх. фонд кол. арх. кабінету Історичн. Музею, що був перевезений на початку 1936 р. з приміщення Кірова № 29 до 19 корпусу і зберігається в цілком задовільних умовах.

¹³Акт № 16 – дописаний пізніше від руки.

Підсумовуючи роботу по прийманню арх. фондів до Центрального Історичного музею, Комісія констатує, що археолог. фонди на сьогодні перебувають цілком в незадовільному стані. Більшість матеріалів знаходиться в ящиках, пакунках і зовсім неупорядковані. Тіснота приміщення та відсутність обладнання унеможливають систематизацію і упорядкування фондів, а тому Комісія пропонує такі заходи:

1. Забезпечити фонди постійним приміщенням та устаткуванням (стилажі, шафи, вітрини тощо).

2. негайно відвести для фондів приміщення для переноски і просушки їх з підвальної кімнати.

3. Приступити до реставрації та консервації пошкоджених речей.

4. Розгорнути роботу по інвентаризації фондів.

5. Вилучити з загального фонду всі речі, що не мають наукового музейного значення з тим, щоб розгрузити фонди від зайвого матеріалу.

6. Категорично заборонити перекидку ареол. фондів і взагалі муз. фондів з одного приміщення в друге, вразі така перекидка буде неминуча, то треба робити перевозку цих матеріалів з особливою обережністю.

7. Поставити перед відповідними установами питання про видання спеціальної постанови Уряду про особливе збереження музейних фондів.

8. Комісія вважає потрібним поставити питання перед ІМ Культури щоб були передані до Історичн. Музею збірки Антропологічного музею, а саме: стоянки палеолітичні, мезолітичні та неолітичні, матеріали трипільської культури, матеріали з розкопів в Райках. Матеріали з розкопів в Ольвії та всі інш. опубліковані археологічні матеріали, що знаходяться в розпорядженні Інституту Матеріальної культури і що потрібні для експозиції Історичного Музею.

Комісія: голова

Маєвський, Бондар, Тесля, наук. консультант Козловська [1, с. 31, 38].

До рапорту додавалися вказані в ньому акти з переліком інвентарних номерів експонатів, що передавалися [1, с. 33–111]. Крім того, був складений акт огляду сховищ фондів.

Акт. 1936 року, липня 23 дня.

Ми нижчепідписані члени комісії Центрального історичного Музея по прийомці експонатів та фондів бувшого Археологічного Музея АН УСРР Маєвський, Бондар, Тесля, вчений секретар Музея Гринченко, консультант Козловська та представник ІМК АН УСРР Фещенко оглядали сховище фондів б. Археологічного Музея у 19 корпусі прим. Огляд сховищ зроблено перед початком прийомки матеріалів. В результаті огляду встановлено:

1. Помешкання в якому до цього часу зберігалися матеріали складається з 2-х великих підвальних кімнат. Підвал глибокий, 80–90 % під землею, надзвичайно вогкий і холодний. Стіни більш ніж до половини сирі, глина на цих місцях від вогкості обсіпалась. В минулому до переноски сюди фондів Музея тут була пральня. В одній з кімнат у цементній підлозі і зараз залишається басейн наповнений наполовину водою.

2. У підвалах зберігаються матеріали: глиняний посуд епох неоліту, бронзи, трипілья, скіфської, грецької, римської ті інших часів. Посуд цей розставлений на цементній підлозі. Частина посуду цілого, частина реставрованого та клеєного. Від пе-

ребування в вогкому підвалі посуд одсирів, розклеївся, а деякий розпався. Етикетки на більшості посудів відклеїлися та погубилися. В одному з трипільських горщиків до половини мокрому знайдено колосок жита, що випадково туди потрапив, з зерна якого проросли блідо-зелені стебла довжиною до 15 см. Крім глиняного посуду у підвалах (1 підвал) зберігаються 109 ящиків з археологічними матеріалами розкопів різних дослідників з різних часів. Так у цих ящиках виявлено матеріали розкопів

Бобринського, Мілеєва, Хвойка, Біляшевського та інших дослідників. В основному це нерозібраний та незайнований фондовий та архівний матеріал, що складається з кам'яних, глиняних, бронзових, залізних та скляних виробів, здебільшого у фрагментах. Дерево деяких ящиків, до яких упаковано матеріали, від вогкості прогнило. Упаковка, папір та стружки, та упаковані в них археологічні матеріали в деяких ящиках вкрилися цвілью. При чому в таких розмірах що іноді трудно розглянути, що це за річ, не обшкрывавши з неї цвіль, напр. ящики з кременними виробами з неолітичних стай Яремівка та Петрівське з Ізюмщини, що вступили до б. Археологічного Музея у 1931 р., матеріали з розкопів Бобринського, Біляшевського та інш. У цій вогкій упаковці, в ящиках завелися мокриці. У другій підвальної кімнаті зберігається велика дерев'яна скриня. При розборці її там виявлено: шоденники дослідів Бобринського, план 3-х верстового масштабу, фотонегативи, плакати, ілюстрації та різні папери. Все це було вогке, майже мокре. Негативи одсиріли й помокрили.

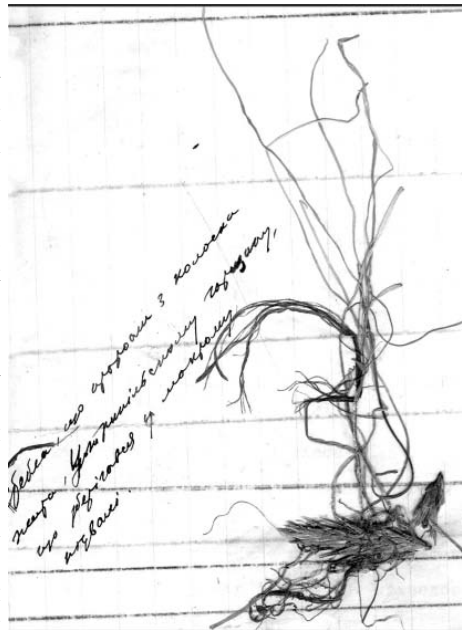

3. Всі ці матеріали складені до підвалу у грудні 1935 р. З того часу вікна у підвалі для просушки не відкривалися і за матеріалами ніякого догляду не було.

4. Акт складено в 3-х примірниках: перший до справ комісії, другий для передачі до ПМК АН УСРР та третій для передачі до Музейного відділу Комітету Мистецтв при РНК [1, с. 112–113].

Наведені документи супроводжувалися фотографіями, які характеризували стан зберігання матеріалів. Серед них габаритний посуд, розміщений на підлозі (Рис. 4, 5); експонати, упаковані в дерев'яні ящики (Рис. 6), волога стіна з плямами «грибка», трипільські посудини з пророслими колосками жита (Рис. 7), до цього додавався сам засушений колосок (Рис. 8). Під час передачі матеріалів В.Є. Козловська склала короткі відомості про основні комплекси експонатів (закінчений 08.08.1936 р.) музею ВУАН з належними до них архівними матеріалами та бібліографією [4].

Добірка опублікованих документів істотно доповнює загальну картину складного процесу формування археологічної збірки НМІУ. Реорганізація ВІМ у 1930-ті роки, переміщення колекцій ілюструють ганебне ставлення до музейної галузі взагалі та однієї з найбільших археологічних збірок зокрема. Це призвело до часткової депаспортизації, пошкодження та втрати експонатів. Робота з впорядкування колекцій, зокрема їхньої паспортизації за старими інвентарними книгами та публікаціями, продовжується і сучасними співробітниками. На сьогодні археологічна збірка НМІУ є цінним джерелом для висвітлення матеріальної і духовної культури давнього населення, безцінним науковим та культурним фондом.

Джерела та література

1. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 17-Б.
2. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 18.
3. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 24.
4. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 28а.

5. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 33.
6. Науковий архів Національного музею історії України, ф. 1260, оп. 1-д, од. зб. 43.
7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 360.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1461.
9. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1501.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 3426.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 3427.
12. Ковтанюк Н., Шовкопляс Г. Скарбниця історичної пам'яті України // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 63–80.
13. Козловська В.С. Провідник по археологічному відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка у Києві. – К., 1928. – 40 с.
14. Козловська В.С. Археологічний музей ВУАН // Україна. – 1932. – № 1–2. – С. 194.
15. Колеснікова В.І. До історії Всеукраїнського археологічного музею // Сіверщина в історії України – Вип. 4. – Глухів ; К., 2011. – С. 427–432.
16. Курінний П.П. Історія археологічного знання про Україну. – Полтава, 1994. – 140 с.
17. Оксенюк М. Еволюція структури Національного музею історії України та створення його фондів // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2005. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 367–388.
18. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук. (Нарис історії). – К., 1993. – 414 с.
19. Яненко А. Щоденник наукового робітника Археологічного музею ВУАН С.С. Магури в контексті інституціональної історії археології міжвоєнного періоду // Археологія і фортифікація України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 373–379.

Радієвская Т.Н., Сорокина С.А., Завальная О.Н. Путешествия археологических коллекций НМИУ в 1930-е годы

В конце 1920-х – начале 1930-х годов археологические коллекции Всеукраинского исторического музея им. Т.Г. Шевченко (теперь НМИУ) подверглись значительным реорганизациям и преобразованиям. После основания Археологического музея ВУАН археологические коллекции ВИМ почти полностью были переданы в новый музей и размещены в одном из корпусов Киево-Печерской лавры. Вскоре Археологический музей был закрыт, а коллекции перемещены в непригодные для хранения помещения. Уже в 1936 г. коллекции Археологического музея стали составной частью собрания Исторического музея.

Ключевые слова: Всеукраинский исторический музей им. Т.Г. Шевченко, Центральный исторический музей, Музей доклассового общества, Археологический музей ВУАН.

Radievska T.N., Sorokina S.A., Zavalna O.N. Travelling of the Archaeological Collections of the National Museum of History of Ukraine in 1930th

At the end of 1920th and the beginning of 1930th the archaeological collections of the Ukrainian Historical Museum of T.G. Shevchenko (now NMHU) were considerably reorganized and modified. After the foundation of the Archaeological Museum of the Academy of Science most of the archaeological collections were transferred to the new museum and arranged in one of the buildings of Kyivo-Pecherska Lavra. After a while, the Archaeological Museum was closed. The collections were moved into unsuitable for preservation rooms. In 1936, the artifacts of the Archaeological Museum became a part of the collection of the Historical Museum.

Key words: Shevchenko Ukrainian Historical Museum, the Central Historical Museum, the Museum of Pre-class Society, the Archaeological Museum.

Подано до друку: 21.01.2016 р.